

Варіанти імен у колі сучасних уподобань мешканців Одеської області

Проаналізувавши уподобання українців Одеської області стосовно жіночих та чоловічих імен, ми помітили, що чимало інформантів різного віку (20-70-ті рр. народження) віддають перевагу неофіційним утворенням. Збір матеріалів, що проводився анкетним шляхом, передбачає ретельний реєстр і детальний аналіз усіх таких форм імен. Адже залежно від часу, території та сфери вживання антропоніма, а також ставлення того, хто говорить, до названої особистості, структура антропоніма незмінно варіюється. Варіювання є нормальною умовою функціонування особових імен» [1:1].

М.В.Карпенко зазначає, що «збирати такі форми важко, а повністю їх зібрати навіть на обмеженій території, здається, зовсім неможливо» [3:198]. Та все ж фонд сучасних уподобань містить велику кількість гіпокористик і демінутивів, що становлять близько 30% його загального обсягу. Така досить значна кількість усічених, зменшених та пестливих імен, без сумніву, вказує на поширеність відповідних їм інваріантів.

Особові імена людей, що фіксуються в наших матеріалах у найрізноманітніших варіантах, утворюють іменні гнізда, чи синонімічні ряди. Синонімічні ряди представлені іменними варіантами неоднаково. Незаперечним є факт, що найбагатші, найколеритніші ряди утворюють традиційні імена, які виявилися найулюбленішими для інформантів різних вікових груп. Показовими у цьому відношенні є зафіксовані в уподобаннях такі імена-фаворити, як Олександр (Саша, Алик, Сашко, Шура, Шурик, Саня, Сашка, Алекс, Сашуня, Шурка), Юрій (Юра, Юрко, Юрась, Юрасик), Василь (Вася, Васильок, Васюня, Васька), Іван (Ваня, Іванко, Івась, Івасик, Ванюша, Ванюшка, Івань), Павло (Пава, Павка, Паша, Павлик, Пашка, Павлуша), Марія (Маша, Маруся, Муся, Марійка, Марічка, Марусина, Маня, Машенька), Катерина (Катя, Кася, Катруся, Катря, Катюша), Ганна (Ганнуся, Ганя, Гандзя, Аннушка, Нюрка, Нюся, Нюта), Олена (Оленка, Лена, Леночка) та інші

Вживання таких форм пояснюється індивідуальним бажанням інформанта, його смаком. Адже не випадково чимало анкетованих із 10 імен,

які їм подобаються найбільше, обрали не офіційну, а зменшену форму найменування, яка вказує не просто на особу певної статі, а й дає їй оцінку, утворюючи додатковий відтінок «рідності», пестливості чи зневаги, що входить до змістової структури іменних варіантів. Із цим пов'язані й емоційно-еспресивні прирощення: підкреслення родинної чи дружньої близькості створює відтінок інтимності, пестощів, довіри. Через те, очевидно, віддаючи перевагу одній із таких неофіційних форм, інформант має на увазі перш за все якусь конкретну особу, зокрема дитину. А, можливо, просто естетично виявилася до впадоби саме зменшена, а не офіційна форма імені.

Через те, як свідчать результати вивчення уподобань, у загальному частотному списку жіночих імен трапилися випадки, коли ступінь популярності неофіційного найменування дещо перевищує рівень активності відповідного йому інваріанта (Рита - 0,4 %, Маргарита - 0,2%; Ліза - 0,3%, Єлизавета - 0,1%; Рая - 0,4%, Раїса - 0,3%; Зіна - 0,5%, Зінаїда - 0,04%; Ніла - 0,04%, Неоніла - 0,01%)

У наших матеріалах зафіксовано й розбіжність у динаміці між офіційними іменами та їх варіантами. Так із зменшенням віку інформантів втрачають привабливість імена Михайло (20-ті рр. - 3,2%; 70-ті рр. - 1,5%), Павло (1,8-0,8%), Іван (6,4-2,0%), Марія (4,6-2,9%), Катерина (2,8-1,5%), Ксенія (0,4-0,1%), Єлизавета (0,2-0,08%), проте їх неофіційні відповідники, навпаки, хоч і не досить виразно, але демонструють зростаючу динаміку - Миша (0,3-0,5%), Паша (0,08-0,2%), Ваня (0,3 - 0,4%), Марічка (0,01-0,08%), Катя (0,9-1,0%), Ксюша (0,03-0,08%), Ліза (0,1- 0,3%). Таке зацікавлення згаданими вище гіпокористиками і демінутивами дозволяє прогнозувати певну популярність відповідних їм інваріантів у майбутньому.

Фіксація самих по собі неофіційних форм імен не розкриває їх місця в антропонімічній системі. Тому пропонуємо відзначити їх зміст, функціональне навантаження, виявити структурні особливості. Для цього усі зафіксовані серед уподобань варіанти імен поділяємо на такі групи:

1. Неофіційні форми імен, утворені способом усічення - гіпокористики (39,5%).
2. Іменні варіанти, утворені суфіксальним способом - демінутиви та пейоративи (60%).
3. Некодифіковані форми імен (0,5%).

Неофіційні форми імен, утворені шляхом усічення (гіпокористики),

«мають скорочену форму основи або одну повну основу замість двоосновної форми» [5:69].

Процес усічення, який так активно бере участь в утворенні неофіційних найменувань на сучасному етапі, своїм корінням сягає у далеке минуле, пройшовши в розвитку тривалу історію. Колись обов'язковий обряд хрещення дитини передбачав її наречення офіційним, взятим із церковних книг (святців) іменем. Але у повсякденному житті її називали інакше. Ці побутові імена часто являли собою усічені варіанти церковних, у більшості своїй запозичених із інших мов, перш за все з грецької. Необхідність фонетичного, граматичного, семантичного освоєння призвела до появи одомашнених форм християнських імен [4:10]. Такі усічені найменування з часом ставали офіційними.

Цей процес проникнення скорочених розмовних варіантів у документальні записи активно відбувається й сьогодні. Чимало розмовних форм імен лишаються основним джерелом поповнення офіційного іменника. Отже, усічені найменування, зафіксовані серед уподобань, є цікавою та своєрідною групою, бо скорочений варіант імені може витіснити офіційну форму. А його характер залежить від «особистого бажання та від бажання оточуючих» [6:134].

Через це цілком зрозуміло, чому в наших матеріалах реєструється і незагальноприйняті, нетрадиційні утворення. Так, наприклад, емоційність такого рідкісного варіанта, як Люка < Людка < Люда < Людмила ґрунтується не на словотвірному форматі чи моделі, а виникає як обов'язкова реакція на незвичайність іменування, створеного шляхом усунення звука [д].

Серед усіх лексичних груп, мабуть, найактивніше діє принцип мовленнєвої економії у системі власних імен, що передбачає умовне розбиття повного імені на два (або більше) складники, яке у більшості випадків не можна вважати етимологічно обґрунтованим, і процес уніфікації або скорочення однієї з цих частин імені [8:133]. При цьому в наших матеріалах виступають й афerezис, і синкопа, і апокопа [7:82-84].

Афerezис (опущення початкової частини імені) простежується як серед давніх традиційних жіночих найменувань, так і нових (Вега, Грета, Дана, Лана, Ліка, Ніка, Нора, Ріта, Рина, Сандра, Тіна), у тому числі й складних слов'янських автохтонімів (Мила, Слава). Трапилися також випадки опущення початкового звука - Афія, Лізавета, Ляня, Лена, Фросинія, Ваня.

Проте найпоширенішим типом усічення у наших матеріалах виявилася апокопа (опущення кінцевої частини імені) - Аля, Валя, Варя, Віка, Віктора, Галя, Гала, Ганя, Гафа, Геля, Еля, Євгена, Зіна, Іра, Катя, Тома, Катря, Киля, Клава, Кресті, Лара, Ліда, Ліля, Степаня, Рузалья, Тая, Уля, Устя, Харитя, Юля, Юзя, Фрося, Валера, Костя, Вася, Адольф, Афоня, Боря, Валя, Вена, Віля, Гена, Макс, Діма, Зеня, Мітя, Пава, Петя, Рома, Сьома, Дьома, Тіма, Федя, Філя, Юра, у складних слов'янських - Броня, Люда, Влад, Ростя, Ізя, Володя.

Значно рідше в іменному репертуарі трапилася синкопа (опущення середини імені) - Сіма, Таня, Тася, Вітя, Льоня, Сеня.

В наших матеріалах зафіксовано й іменні варіанти, що утворилися шляхом опущення початкової та кінцевої частини імені одночасно (Лера, Ліза, Ліпа, Настя, Тоня, Женя, Коля, Сева, Толя).

Такі розмовні форми імен, не оформлені додатковими суфіксами, М.В.Карпенко називає «вуличними» і вважає їх найуживанішими (їх використання набагато вище, ніж основних форм) і майже позбавленими емоційності: «Залишкова емоційність присутня тут лише у невеликих дозах» [3:198-199].

Проте у наших матеріалах найбільше трапилося різних демінутивних імен. Подібно до повних найменувань, вони виконують у мові перш за все інформативну функцію. Процес демінутивації найчіткіше виявляється при утворенні зменшених форм особових імен. Часто при цьому використовуються зменшено-пестливі суфікси, які служать засобом мовної експресії. За їх допомогою інформанти виражають не лише приязнь та симпатію, а й повагу до певної особи, іронію, іноді - злість чи зневагу, - взагалі всю складну та різноманітну гаму емоцій та суб'єктивних оцінок.

Утворення похідних зменшених особових імен, що фіксуються в сучасних уподобаннях, на перший погляд не підвладне якимось закономірностям, але насправді воно чітко систематизоване і пов'язане з мовною логікою. Воно відбувається в більшості випадків за певними моделями. В ньому беруть участь конкретні, виразно окреслені структурні типи основ і суфікси, які додаються до похідної чи усіченої основи.

Суфіксація - найбагатший із усіх способів слов'янського ім'ятворення. У наших матеріалах за її допомогою створено близько 240 похідних. Для утворення таких неофіційних форм імен інформанти використали понад 30 різноманітних суфіксів.

Для творення квалітативів інформантами використовувались три типи основ: повного, усіченого та демінутивного імен. Комбінація цих типів основ із великою кількістю суфіксів оцінки дає багато словотвірних типів та моделей, за якими здійснюється процес ім'ятворення в сучасних уподобаннях. Які ж саме словотвірні типи та моделі виявилися більш до вподоби особам різного віку?

Найактивнішим для творення іменних варіантів є суфікс -к-, за допомоги якого утворилося понад 100 демінутивів, причому цей суфікс додався до всіх трьох типів основ:

- основа повного імені + -к-: Алка, Альонка, Василинка, Галинка, Ганка, Гафійка, Іванка, Костянтинка, Маланка, Меланка, Маринка, Марійка, Мар'янка, Надійка, Оленка, Паланка, Панаска, Іринка, Полінка, Софійка, Стефка, Фаїнка, Фросинка, Христинка, Яринка; Артемка, Василько, Данилко, Дениско, Іванко, Климко, Максимко, Олешка, Омелянко, Пилипко, Романко, Савка, Семенко, Степанко, Юрко, Янко. Переважна частина таких антропонімів - імена старого календарного фонду;

- основа усіченого імені + -к-: Варка, Галка, Галька, Гапка, Домка, Зінка, Лідка, Любка, Людка, Олька, Славка, Томка, Тонька, Юлька; Віталько, Васька, Славко, Славка, Сьомка, Франко, Федька, Тимка, Толька, Ромка, Панько, Павка, Льовка, Любоко, Женька, Дімка, Данько, Вовка. Цей словотвірний тип має похідні лише від давніх імен;

- основа демінутивного імені + -к-: Сашко, Сашка, Мишко, Пашка, Яшка, Ванюшка, Гаврушка, Єгорушка, Тимошка, Антошка, Прошка, Мінька, Колюнька, Шурка; Дашка, Малашка, Сашка, Палажка, Любушка, Надюшка, Марфушка, Аннушка, Танюшка, Іришка, Маришка, Оришка, Шурка, Нюрка, Анютка, Тодоска, Нінулька.

Як бачимо, трапляється чимало випадків, коли нашим інформантам для вираження почуттів одного суф. -к- виявляється замало. Адже усталені демінутивні форми імен з часом стираються, емоційно вивітрюються, а закладена в них емоційність уневиразнюється. Для поповнення або посилення емоційності суфікси додаються вдруге, утворюючи вищий ступінь пестливості.

Значну кількість прихильників в наших матеріалах знайшов і суфікс -ик, що виступає окремо або у сполученні із суф. -ець, творячи складений формант -чик. В давньоруський час утворення з таким суфіксами виступають досить нечасто [2:14-15]. Проте у сучасних уподобаннях

вони є одними з найпродуктивніших, за їх допомоги утворилися понад 30 чоловічих демінутивів. Суфікси -ик, -чик приєднуються до основи повного імені (Адолик, Віталік, Дмитрик, Назарчик, Олежик, Павлик, Петрик, Русланчик, Тарасик, Яник), найчастіше - до основи усіченого імені (Марик, Радик, Ростик, Славик, Стасик, Броник, Вадик, Владик, Гаврик, Гарик, Едик, Жорик, Костик, Ладик, Ларик, Вовчик, Юзик, Толик), рідше - до основи демінутивів (Льошик, Юрасик, Шурик, Славунчик, Толлончик).

Активно беруть участь у творенні неофіційних імен і суфікси -щ-, -аш-/-яш-, -уш-/-юш-, -ош-, -еш-, -иш-, що додаються й до основи повного (Павлуша, Ілляша) чи усіченого імені (Андрюша, Гавруша, Гоша, Гриша, Кирюша, Пантюша, Саша, Тимоша, Тимош, Кеша, Альоша, Антоша, Паша, Аркаша, Валюша, Катюша, Любаша, Надюша, Настюша, Танюша, Гаша, Глаша, Даша, Ксюша, Луша, Маша, Паша, Саша), зрідка - демінутива (Дуняша).

Пасивними у творенні демінутивів виявилися суфікси -ус-/-юс-, -ос-, -ас- (Юрась, Петрусь, Антось, Мирось, Ганнуся, Дануся, Катруся, Маруся, Тося, Нюся) та -очк-, -ечк-, -еньк-, що додаються до основ усіх трьох типів (Аллочка, Верочка, Ірочка, Леночка, Марічка, Настенька, Лізочка, Машенька, Дашенька, Сашенька, Дімошка, Шуручка, Гришечка).

Малопродуктивними виявилися також суфікси -ун-/-юн-, -ан-, -ен-, -ин-: Варуна, Дуня, Маня, Феня, Славина, Дорина, Марусина, Шурина, Федюня, Васюня, Пашуня, Сашуня, Івань, Степань.

Непродуктивними стали форманти -он- (Доня, Соня, Федоня), -ика (Радика), -ур-/-юр- (Шура, Нюра), -ок (Васильок, Толичок), -ія (Санія). Невластиві нашій мові утворення на -іц- (Даріца), -і- (Ліліта) та пейоративний суфікс -юх- (Танюха, Ксюха). З приводу пейоративних імен Н.В.Подольська зауважує, що «суб'єктивність оцінки виявляється у відповідному контексті і не завжди залежить від суфіксації, яка може бути глибоко особистою» [5:69].

Із запропонованих інформантами різних демінутивів і з аналізованих нами їх структурних особливостей видно, що в особових імен є власні словотвірні типи та моделі, які є живими для сучасної української мови, за якими від будь-якого повного імені може бути утворено від 2 до 40 похідних. Велика кількість формантів та різні типи твірних основ, що використовуються при ім'ятворенні, дозволяють одержати те антропонімічне багатство, яке ми маємо в наших іменах. В наших матеріалах

зафіксовані також неофіційні імена, утворені способом редуплікації від усіченої основи демінутива чи повного імені. Подвоюється один зі складів або один з приголосних звуків твірного імені - Льоля (Олена), Ляля (Оля), Тата (Тетяна), Вова (Володимир). Серед сучасних уподобань осіб похилого віку знайшли місце й декілька діалектних варіантів - Гунися, Бустя, Голег, Голька, Гандрей. Загалом, аналізуючи структуру неофіційних найменувань, ми не помітили виразної відмінності у використанні тих чи інших формантів для їх творення особами різних вікових груп.

Таким чином, з точки зору якості репертуар зібраних нами імен характеризується наявністю в ньому великої кількості усічених, зменшувальних, пестливих та інших форм, скорочення довгих, і навіть достатньо коротких імен, у чому виявляється мовна специфіка осмислення імен українцями. Як бачимо, для творення іменних варіантів інформанти здебільшого використовують давні традиційні імена. Адже чим довше ім'я вживалося в нашій мові, тим воно більше вкорінилося, тим більше його зменшених, пестливих та інших форм одержує самостійне, інваріантне осмислення. Ужиток таких варіативних форм дає змогу сприймати ім'я більш персоналізовано. «Словотвірні варіантні ряди активно функціонуючих імен залишаються відкритими і можуть поповнюватися новими членами за рахунок словотвірного потенціалу сучасної української мови, що досягає 100 моно- та поліморфемних суфіксів» [1:10].

Неофіційні найменування становлять цікаву та своєрідну групу, адже чимало з них, пройшовши тривалу апробацію в літературі та побутовому мовленні, змогли одержати офіційний статус. Цілком можливо, що через високу зацікавленість у сучасних уподобаннях усіченими та демінутивними найменуваннями в майбутньому ім'янареченні набуватимуть певної популярності й відповідні їм повні імена.

1. Белей Л.Е. Вариантность антропонимов на разных уровнях украинского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.-Ужгород,1986.

2. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст.-К.,1958.

3. Карпенко М.В. Антропонимический словарь русских сел Одесской области//Перспективы развития славянской ономастики.-М.,1980.

4. Литвиненко В.И. «Имя не безделица...»: усечение в русских личных именах//Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР.-1988.-№7.

5. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии.- М.,1988.

6. Суперанская А.В. Структура имени собственного.-М.,1969.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття.-Ужгород, 1970.
8. Шульгіна В.І. Економія мовлення і сучасні власні імена// VI Респ. ономастична конф. Тези доп. і пов.-Одеса,1990.-Ч.2.

Л.Ф. Баранник

Прозвища в русском островном говоре с. Александровка Котовского района Одесской области

Как известно, прозвище - это «вид антропонима, дополнительное имя, данное человеку окружающими людьми в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством или по какой-нибудь аналогии» [3:115]. Широкое распространение прозвища имеют в разговорной и диалектной речи.

Предметом нашего внимания являются прозвища, записанные нами в русском селе Александровка Котовского района Одесской области, основанном переселенцами из Тульской губернии в 1834 г. К сожалению, прозвища русских говоров Одесщины до сих пор не собраны и не изучены. Они ждут своих исследователей. Следует отметить, что и в говорах основного диалектного массива собиране и описание прозвищ началось недавно, в 60-70-е г.г. Еще в 1959 г. В.К.Чичагов писал: «Для истории древнерусских собственных имен и их судьбы в истории русского языка и русского народа большое значение имеет изучение современных прозвищ, имеющих широкое применение ... особенно, естественно, в речи диалектной. К сожалению, внимание диалектологов не привлек еще этот слой диалектной лексики» [10:34]. В 1969 г. В.П.Тимофеев с горечью заметил: «А современными прозвищами, еще широко распространенными в территориальных диалектах, пока никто не интересуется» [8:99]. И только в последние десятилетия появились антропонимические работы В.Т.Ванюшечкина, Н.З.Никулиной, В.В.Палагиной, П.Т.Поротникова, Г.Я.Симиной, Е.В.Ухмылиной, В.А.Флоровской, Ю.И.Чайкиной и др., в которых исследуются русские диалектные прозвища.

Изучение прозвищ имеет большое научно-теоретическое и культурное значение не только для лингвистов, но и для этнографов, историков, литераторов. М.В.Карпенко справедливо подчеркивает: «Способы